

שילוב הספר "הטבלה המחזורית" מאת פרימו לוי בשיעורי הכימיה

| יפה שפיגל* |

| הצעה לפעילות בנושא רב-תחומי: כימיה וספרות |

רציונל ומטרות

פרימו לוי היה סופר איטלקי מוכר ומוערך ממוצא יהודי. הוא נחשב אחד הסופרים החשובים באיטליה (ובעולם) במחצית השנייה של המאה העשרים. בספריו באים לידי ביטוי הפרטים הביוגרפיים החשובים בחייו: הוא היה יהודי, ניצל אושוויץ וכימאי. השתדלתי לשלב את הסופר וספריו בהוראת הכימיה ממספר סיבות:

1. בנוסף להיותו סופר מוכשר הוא היה גם כימאי פעיל במקצועו.
2. הוא היה יהודי שגדל והתחנך באיטליה הפשיסטית ולאחר הכיבוש הגרמני של איטליה הצטרף לפרטיזנים. הוא נתפס ונשלח לאושוויץ, ולאחר תלאות שרד וחזר לאיטליה.
3. בספריו יש דגש על חוויותיו כיהודי וכאיטלקי תחת המשטר הפשיסטי, על קורותיו באושוויץ ועל חזרתו למולדת.
4. עבור פרימו לוי, הייתה הכימיה השקפת עולם. בספריו ובסיפוריו הוא השתמש בהיותו כימאי לתיאור חוויות בחייו ולמד מן הכימיה הרגלי חשיבה ונקודות מבט מעניינות ומיוחדות על עולמנו.
5. אני סבורה שחשוב מאוד להרחיב את עולמם של תלמידי המדעים ולכוונם להומניסטיקה.

ואין צירוף מושלם יותר עבור כימאים מכתבי פרימו לוי.

ספריו החשובים שתורגמו לעברית הם:

"הזהו אדם" - מתאר את חייו באושוויץ (אוטוביוגרפיה);

"ההפוגה" - מתאר את תלאות שיבתו הביתה לאחר השחרור מאושוויץ, שיבה שארכה כשנה(!);

"הטבלה המחזורית" - אוסף סיפורים מגוונים בתוכנם, שם כל סיפור כשם של יסוד כימי, אשר עוסקים ברובם במאורעות מחייו של הסופר;

"מפתח כוכב", "זמן שאול" ו"השוקעים והניצולים".

הערות מקדימות

- הספר "הטבלה המחזורית" בנוי מ-21 סיפורים קצרים. לכל סיפור כותרת כשם של יסוד כימי.
- את "הטבלה המחזורית" אפשר לשלב בהוראת הכימיה כשמגיעים לפרק היסודות או הטבלה המחזורית, או גם לאחר מכן, בלימודי המגמה, כשהתלמידים בשלים יותר.
- ניתן לעבוד על הנושא בשיתוף עם המורה לספרות (ואולי גם עם המורה להיסטוריה), או - אם המורה לכימיה מרגיש בטוח בעצמו - הוא יכול לעבוד לבדו עם כיתתו.
- אפשר לשבץ את הפעילות במקום בחינה, עבודת

יפה שפיגל, מורה ותיקה לכימיה בבי"ס "תל"י בית חינוך" בירושלים, לאחרונה פרשה לגמלאות.

- ד. מדוע בחרת דווקא בסיפור זה? מה למדת ממנו?
האם למדת ממנו על הסופר? על התקופה? על
האווירה? כאן יש גם מקום לניתוח ספרותי של
הסיפור.
4. לאחר בדיקת העבודות הכתובות יש לבקש
מן התלמידים להציג את הסיפור שבחרו לפני
הכיתה. ולדעת, זהו החלק המעניין והחשוב
ביותר בתהליך!

הערות והצעות דידקטיות למורה

1. אם הכיתה גדולה מאוד, המורה יכול להחליט
על הצגה של מדגם סיפורים (על פי תלמידים
שמתנדבים להציג, על פי התרשמות המורה מן
העבודה או על פי העניין שהסיפור יכול לעורר
בכיתה).
2. אם בסיפור מתוארים ניסויים שאינם מוכרים
לכיתה, אפשר לשבח אותם בהצגה (אני, למשל,
נתתי לתלמידי לעבוד עם צינורות זכוכית
ולהדגים כיפוף וקיפול של זכוכית מחוממת בדיון
על סיפור "המימן").
3. את ההערכה לעבודה אפשר לתת גם בהתחשב
באופן הצגת הסיפור.
4. ברבים מהסיפורים יש רמזים למצב הפוליטי
באיטליה ובעולם (הפאשיזם והנאציזם, מלחמת
העולם השנייה, גורל היהודים בארצות מזרח
אירופה). אפשר לפתח את הנושא, אולי בעזרת
המורה להיסטוריה ובעזרת הנספח.
5. חלק מן הסיפורים עוסקים בתקופה
הסטודנטאלית של הסופר, בתקופת האפליה
הגזעית של היהודים. אירוני לציין שעל תעודת
הגמר שלו נכתב: פרימו לוי - בן הגזע היהודי -
סיים לימודי כימיה בהצטיינות (cum laude).
החיים הסטודנטאליים מתוארים כאי של
שפיות בעולם האכזר שבחוץ.
6. בסיפורים רבים מתוארות חוויותיו של פרימו לוי
כתלמיד תיכון או כסטודנט לכימיה באוניברסיטה.
ברקע של רבים מהסיפורים ניתן לחוש בתרבות
האיטלקית-אירופאית, כמו מיתולוגיה, אגדות
עם, "הקומדיה האלוהית" (דנטה).
7. יש בסיפורים הרבה כימיה דסקריפטיבית

הרחבה ועוד...

- אפשר להתחיל בהכנות לפעילות, כך שהסיום
יהיה בסמוך ליום השואה, ואז ניתן לשלב
בסיכום גם שיחה על פרימו לוי, ובעיקר על ספרו
"זהו אדם".

הכנה מוקדמת של המורה

- כדאי לקרוא לפחות את שני הספרים: "זהו
אדם" ו"הטבלה המחזורית".
- מן הראוי שהמורה יכיר את דמותו של פרימו
לוי ואת הפרטים הביוגרפיים העיקריים שלו,
שאותם אפשר למצוא באינטרנט!
- מצורף תיאור רקע היסטורי קצר, שמן הראוי
שהמורה יכיר (נספח 1).
- כדאי להתייעץ עם המורים לספרות ולהיסטוריה
ולקבל מהם הדרכה, רעיונות לשיתוף פעולה
ועוד.

הצעה לשלבי הפעלה בכיתה

1. משימה לכל הכיתה: לקרוא את הספר "הטבלה
המחזורית". כל מורה יקבע לפי כיתתו מהו הזמן
שיש להקצות למטרה זאת. בדרך כלל די בחודש
עד חודשיים.
2. כל תלמיד יבחר את אחד הסיפורים ויקבל
את אישור המורה. על המורה לוודא פיזור של
הסיפורים כדי שהכיתה תטפל במגוון גדול ככל
האפשר.
3. לאחר שלב זה יש לפרט את המשימות שיינתנו
לתלמידים. אני בחרתי במשימות שלהלן, אך כל
מורה יכול להחליט אחרת:
- א. קרא/י את הספר וכתוב/כתבי את תוכנו על
כחצי עמוד (ולא ארוך יותר!).
- ב. חפשי/י במקורות שונים וכתוב/כתבי כעמוד
אחד על היסוד שבשם הסיפור. יש לציין: את
המקורות שעליהם הסתמכת, סימני הכימי של
היסוד, גילוי ומקור שמו, תכונותיו הכימיות
והפיזיות, שימושו, תפוצה - היכן הוא מצוי
וכיצד מפיקים אותו ועוד.
- ג. מה הקשר בין תוכן הסיפור ליסוד שעל שמו הוא
נקרא?

שפחות נלמדת כיום. אני מציעה להדגים חלק מן הניסויים המוזכרים בהצגה לפני הכיתה.

הצעות לדוגמה ל"טיפול" בסיפורים אחדים

- בסיפור **"מימן"** כדאי להתייחס לאלקטרוניקה של המים וגם להדגים "נר מימן". בצד הכימי מומלץ לדון ב"גז רועם" ולהזכיר דלק רקטות מוצק. אם הזמן מאפשר ניתן להתייחס גם ל"גז הצחוק" ולהפקת אמון חנקתי במעבדה. אין צורך לבצע, אך אפשר לרשום על הלוח את תהליך קבלת אמון חנקתי מאמוניה ומחומצה חנקתית ולאחריו את תהליך הפירוק לקבלת גז הצחוק. אפשר לשלב את הנושא גם בלימודי חמצון-חיזור או חומצות ובסיסים.

- את הסיפור האחרון, **"פחמן"**, כדאי שהמורה יעבד בעצמו ויצג לפני הכיתה. לדעתי זהו סיפור מקסים. יש בו הרבה כימיה, ביולוגיה, גאוגרפיה, גאולוגיה ופילוסופיה.

- בסיפור **"אבץ"** יש הרהורים פילוסופיים רבים על מקומו של הטוהר בעולם. הנושא מעניין במיוחד לאור היחס ליהודים כגזע נחות, לעומת האיטלקים "הארים הטהורים". אסור לדלג על הסיפור הזה, ואם הוא לא נבחר ע"י אחד מן התלמידים, מומלץ לכוון אליו "בעדינות". אפשר לגוון את הדיון המסכם ע"י ביצוע של הניסוי הפשוט בכיתה: הוספת אבץ "טהור" לחומצה גפרתית, לעומת הוספת האבץ לאותה חומצה לאחר "שזוהמה" במעט יוני נחושת. מומלץ לקיים לאחר מכן דיון פילוסופי על חשיבות הזרז (המזהם) בתהליכים כימיים, כמו בתהליכים חברתיים. בחלק הכימי אפשר לעסוק בתגובה בין חומצה גפרתית לאבץ להפקת אבץ גפרתי.

- בסיפור **"אשלגן"** אפשר לדון במשפחות כימיות תוך השוואת אשלגן לנתרן ולעמוד על ההבדלים הדקים שבין "זהה" ל"דומה". אם הזמן מאפשר כדאי להתעכב גם על הסברים לתהליכי זיקוק, זיקוק למקוטעין וייבוש בעזרת נתרן.

- בסיפור **"ברזל"** מופיע הביטוי habemus ferrum, על משקל habemus Papam - הקריאה שיוצאת מן הוותיקן יחד עם העשן

הלבן לאחר בחירת אפיפיור חדש.

- הצעה לדיון בסיפור **"ארגון"**:

* מה ההבדל בין גזים אצילים, גזים אדישים וגזים נדירים?

* השאלה הפילוסופית: האם כל האצילים הם אדישים? האם כל האדישים הם אצילים?

* זמן הגילוי של הגזים האצילים: מדוע התגלו כה מאוחר בהשוואה לזהב ולכסף?

* בחלק הכימי כדאי להזכיר את "תרכובות" הגזים האצילים ולהדגיש שהם כה יוצאי דופן שהאדם שסינטז לראשונה כסנון פלואורי קיבל על כך פרס נובל! (האם היום מוענק פרס נובל על סינטזה של חומרים?!!)

* מדוע השווה פרימו לוי את אבותיו לגזים אצילים/אדישים?

* בסיפור זה מציב פרימו לוי יד לאבותיו ולקהילות היהודיות באיטליה, ובעיקר ליהודי פיימונטה על מנהגיהם, לשונם (- ז'רגון מתובל בעברית!) ושמות המשפחה האופייניים (שמות מקומות אופייניים כשמות משפחה יהודיים. בדרך כלל הם על שם המקום שממנו נדדו או גורשו).

לסיים

אין לנו, הכימאים, הזדמנויות רבות לעסוק בתרבות ובספרות בשיעורי הכימיה. פרימו לוי, היהודי-הכימאי-הסופר-בן התרבות, מאפשר לנו לגוון את ההוראה ולהרחיב אופקים. כדאי לנצל זאת.

מלבד הפעילות המתמשכת שהצעתי לעיל, אני מזכירה את פרימו לוי גם בהזדמנויות אחרות, שאציין רק שלוש מהן:

1. באחד הקטעים המרגשים בספרו "זהו אדם", פרימו לוי מתאר כיצד בהיותו "תת אדם", אסיר באשוויץ, ניסה לשמור על שפיותו ועל צלם אנוש. כדי להוכיח לעצמו שהוא עדיין "אדם", בדק את יכולותיו האינטלקטואליות ע"י שניסה לדקלם מתוך דנטה, "הקומדיה האלוהית", ולהיזכר במספר אבוגדרו! אני משתמשת בזה, כמובן, כשמגיעים לנושא "מספר אבוגדרו" (ואני מוכרחת לציין שאני מתרגשת בכל פעם מחדש!).

2. בספר "זמן שאול" יש סיפור שנקרא "מרד המולקולה", שאותו אני תמיד קוראת לתלמידי לאחר לימוד שיטות הפולימריזציה בפרק "פולימרים". התלמידים נהנים ואני מתרגשת!

3. בספר "מפתח כוכב" מתואר מסעו של פרימו לוי הכימאי בשליחות המפעל שבו עבד, כדי לאתר ולתקן תקלה באחד המוצרים. במסע הוא מתיידד עם אדם בעל מקצוע מיוחד: מקים קונסטרוקציות גדולות במיוחד (לבניינים גבוהים, גשרים וכו'). באחת השיחות ביניהם הכימאי מנסה להסביר את המקצוע שלו בדרך מאוד מיוחדת. אני משתמשת בסיפור כדי לשוחח עם תלמידי המגמה, לקראת סוף לימודיהם - אני מנסה לשמוע מהם מה המושג שקיבלו על הכימיה ומה משמעות המקצוע הזה בעיניהם (הקטע מצולם ומופיע בהמשך במדור "זה כן לציטוט").

אשמח לעמוד לרשות כל מורה שירצה להתייעץ ואף לעמוד בפני כיתה על פי בקשת המורה. ניתן ליצור איתי קשר באמצעות שרה פרח.

נספח

תיאור היסטורי קצר - הדגשתי את הקטעים הרלוונטיים ביותר לסיפורים.

כבר בשלביה המוקדמים, הפגינה התנועה הפשיסטית חוסר סובלנות כלפי קבוצות מיעוט, ובמיוחד כלפי היהודים. אולם בשנים הראשונות שלאחר עלייתו לשלטון (1922), נמנע מוסוליני, מסיבות שונות, מלתקוף בגלוי את היהדות והציונות. אך מדיניות זו לא האריכה ימים.

המפנה ביחסו של המשטר הפשיסטי אל היהודים בכלל ואל הציונות בפרט חל במחצית השנייה של שנת 1936 ובתחילת שנת 1937. בין הגורמים להנהגת המדיניות החדשה: כיבוש אתיופיה וחקיקה גזענית כלפי הילידים, הטלת סנקציות כלכליות על איטליה ע"י מעצמות המערב, התקרבות הדרגתית אל גרמניה הנאצית, הן במישור התרבותי-אידאולוגי בין שני המשטרים, הן במישור הפוליטי בין שתי הממשלות, התחזקות המגמה הפרו-ערבית במדיניות החוץ האיטלקית. ובנוסף לכל אלה, השפיע המיתוס

של "ציוויליזציה אירופית חדשה", המושתתת על עקרונות גזעניים שמוסוליני וחלק ממקורביו הציבו בעת ההיא כיעד ראשון במעלה, שלהשגתו חייבת המדינה הפשיסטית לחתור לאחר ש"הושבה עטרת הקיסרות הרומית על גבעות רומא עיר הנצח".

ביולי 1938 פורסמה "הצהרת הגזע" אשר בישרה על קיום "גזע איטלקי ארי טהור" שהיהודים אינם משתייכים אליו. בספטמבר התקבלו שני החוקים הראשונים נגד היהודים. האחד אסר עליהם ללמוד או ללמד בכל מוסד חינוכי או אקדמי, האחר ציווה על גירוש כל היהודים שלא היו אזרחים איטלקיים ואשר מצאו מקלט באיטליה אחרי מלחמת העולם הראשונה (1919).

הוקם משרד לדמוגרפיה וגזע שתפקידו היה לקיים את החוקים המפלים את היהודים. בנובמבר באותה שנה התקבלה מערכת חוקים שלמה של אפליה גזעית נגד היהודים. בין היתר, אסרו החוקים על היהודים, נישואי תערובת, שירות צבאי, עבודה במשרדי ממשלה ובכל מוסד ציבורי, וכן נאסר עליהם להעסיק עובדים שאינם יהודים. לפי החוק נחשב שייך לגזע היהודי כל מי שלפחות אחד מהוריו יהודי. ההתנכלויות וההגבלות הלכו והתעצמו: על היהודים נאסר להחזיק מקלטי רדיו, להתארח באתרי נופש, להיכנס לספריות ציבוריות, לפרסם עיתונים או להיות שותפים עם ארים בחברות מסחריות. רכוש היהודים הוחרם.

יהודים רבים שעד לאותה עת הרגישו איטלקים לכל דבר, לאחר דורות של שוויון אזרחי מלא, נפגעו לא רק מבחינה כלכלית אלא גם רגשית והתקשו להסתגל למצבם החדש. היו כאלה שניסו להינצל על ידי התנצרות. בשנים 9-1938 נרשמו כ-4000 מקרים של המרת דת, לעומת כ-100 בשנתיים שקדמו. כ-5000 יהודים היגרו. מספר היהודים באיטליה, שהיה ב-1931 כ-48,000, ירד בשנת 1939 לכ-35,000.

למרות האווירה הקודרת, הצליחו המוסדות היהודיים להתארגן באופן יעיל והמשיכו במתן סיוע לנזקקים ולפליטים היהודים, שחרף כל המכשולים שעמדו

ב-8 בספטמבר 1943 נכנעה איטליה לבעלות הברית, אך עוד באותו יום פלש הצבא הגרמני לצפון איטליה ולמרכזה. הארץ נחלקה לשניים: הדרום נשאר בידי בנות הברית, ובמרכז ובצפון הוקמה "הרפובליקה הסוציאלית האיטלקית" (שבירתה העיר סאלו) בחסות הגרמנים. רוב היהודים האיטלקים מצאו עצמם באזור כיבוש גרמני ובכך נחשפו לזוועות הפתרון הסופי.

הממשל הפשיסטי החדש ביצע את המדיניות הגזענית הנאצית לפי דרישת הכובשים הגרמנים ובתיאום עמם. הוכרז ש"בני הגזע היהודי" הם זרים ולכן אויבים. משרד הפנים הורה על החרמת כל הרכוש היהודי וציווה על כליאת היהודים במחנות הסגר שהוקמו במיוחד למטרה זו. ה-S.S. והגסטאפו נטלו לידיהם את הארגון והניהול של מבצע חיסול היהודים האיטלקים. הגרמנים החלו בציד היהודים בעזרתם הפעילה של הפשיסטים שגם סיפקו רשימות שמיות מפורטות. היהודים היו חייבים לנוס על נפשם. אלה שנלכדו – נאסרו והוחזקו במחנות האיטלקיים ומשם נשלחו לאושוויץ.

הכיבוש הגרמני שם קץ באופן ברוטלי לכל ביטוי של חיים יהודיים מאורגנים. יצאה מכלל זה פעולת הסיוע לפליטים היהודים, אשר לא פסקה גם בימי הרדיפות הקשות ביותר, הודות לאומץ הלב ולמסירות הנפש של קומץ פעילים, יהודים וגם נוצרים וביניהם אנשי כמורה, שלעיתים קרובות סיכנו את חייהם למען היהודים הנרדפים (רבים מהם הוכרו ע"י "יד ושם" כחסידי אומות העולם).

היו יהודים שהצליחו לעבור לשווייץ, אחרים הצליחו לחצות את הקווים לדרום איטליה או הצטרפו לתנועת ההתנגדות של הפרטיזנים. אך רובם חיפשו מסתור בקרב האוכלוסייה האיטלקית, בין חברים, בכפרים, ואף בתוך מוסדות הכנסייה הקתולית. בשעת צרה זו גילו רבים שרוב העם האיטלקי היה מוכן להושיט עזרה מסיבות הומניטריות למרות הסכנות הכרוכות בפעילותם. כאלפיים יהודים לחמו

בדרכם הוסיפו להסתגל לאיטליה, כפי שעשו כבר מ-1933 (שנת עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה). בו בזמן, הוסיף לפעול בטריאסטה "הוועד האיטלקי לסיוע למהגרים יהודיים", אשר פעל מאז שנת 1921, בתיאום עם הגופים המרכזיים של ההסתדרות הציונית העולמית, בהושטת סיוע למהגרים היהודים שעברו דרך נמל טריאסטה. ועד זה סייע בין תחילת שנת 1935 לבין מאי 1940 להגירתם של 82,843 יהודים, רובם עלו לארץ ישראל.

המוסדות היהודיים היו אחראים גם לעבודה חינוכית ענפה ופורייה בבתי הספר היהודיים אשר הוקמו ברוב הקהילות בסתיו 1938, לאחר פרסום "חוקי הגזע" וגירוש התלמידים והמורים היהודים מרשת החינוך הממלכתי.

בקהילות הגדולות יותר, כגון רומא ומילאנו, היו קיימים זה מכבר בתי ספר יהודיים, אבל משנת הלימודים 1938-1939 גדל מאוד מספר הלומדים ומספר הכיתות שנפתחו בכל הרמות, מגן ילדים עד לגמר הלימודים התיכוניים.

בעבור צעירים רבים שגדלו במשפחות מתבוללות היה הביקור בבית הספר היהודי מסע התוודעות ראשון אל יהדותם, שבעקבותיו החלו לחוש גאווה משונה ובלתי מוסברת על היותם יהודים. מקצת היהודים גם ראו ביהדות ובציונות פתח יציאה מאווירת הריקנות המעיקה שהשרה המשטר הפשיסטי ודרך להגשמת אידאלים אוניברסליים של צדק חברתי. אחרים אימצו את משנתו של י"מ פֶּאצֶ'פִּיצ'י וראו בציונות דרך להשגת "יהדות אינטגרלית" של קיום המצוות, הקניית הלשון העברית, הרחבת הדעת בתרבות היהודית וחיזוק הקשר עם כל חלקי העם היהודי.

הצטרפות איטליה למלחמת העולם השנייה כבת ברית לגרמניה ביוני 1940 לא גרמה לשינוי דרסטי במצבם של רוב היהודים.

ב-10 ביולי 1943 נחתו בעלות הברית בסיציליה וכעבור שבועיים, ב-25 ביולי 1943, נפל המשטר הפשיסטי. האיטלקים, ובמיוחד היהודים, קיוו שהגיע סוף לתקופת הרודנות. אך הייתה זאת תקופה קצרה בלבד של חופש ותקווה.

בשורות הפרטיזנים, כ-100 מהם נפלו בקרב וחמישה זכו באות הגבורה הגבוה ביותר.

בסתיו 1943, לאחר נחיתת צבאות בעלות הברית על אדמת דרום איטליה ועמם היחידות הראשונות של המתנדבים היהודים מארץ ישראל, התחדשה הפעילות הציונית בחלקים המשוחררים של איטליה. פעילות זו קיבלה חיזוק מיוחד משהגיע לבארי, במארס 1944, חיים אנצו סירני, שליח היישוב, במדי הצבא הבריטי. סירני, אישיות יחידה במינה, ראשון החלוצים של יהדות איטליה בארץ ישראל, חבר קיבוץ גבעת ברנר, התגייס בימי המלחמה ליחידת הצנחנים הארצישראלים שנועדו לצנוח מאחורי קווי החזית ולפעול בשטחי האויב להצלת יהודים. סירני הוצנח במחוז טוסקנה, נשבה בידי הגרמנים והועבר למחנה דכאו, שם הוצא להורג.

ביוני 1944 שוחררה רומא, העיר שבה הייתה הקהילה היהודית העתיקה והגדולה באיטליה, ובכך הורחב מעגל הפעילות היהודית והציונית. גם כאן הייתה תרומתם של חיילי הבריגדה היהודית בעלת חשיבות רבה מאוד, בעיקר בתקופה הראשונה שלאחר השחרור.

ביום חמישי, 8 ביוני 1944, לאחר שהוסרו חותמות השעווה שהגרמנים ושותפיהם הפשיסטים הטביעו על דלתות בית הכנסת ועל משרדי הקהילה, נערך ברומא טקס הודיה ותפילה בציבור, הראשון לאחר השחרור. את הטקס ניהל הרב דוד פֶּאָנְצִיִּירִי, שבמסירות נפש והקרבה עצמית מופלאה פעל למען בני קהילתו בכל ימי הכיבוש הגרמני. לאחר התפילה נשאו דברים בפני קהל נרגש ונדהם מהיעדרותם של אחים כה רבים, שני אישים שתורמו רבות להצלת יהודים: סְטִימִיוֹ סוֹנְאִנִי, יהודי שפעל ברומא בכל חודשי הכיבוש, והאב מארי בֶּנוֹאֶ, נזיר ממסדר הקאפוצ'ינים, מחסידי אומות העולם. למחרת היום הגיע מבארי הרב הצבאי א"א אורבך, שהשתתף בתפילת ערב שבת והביא לקהל פריסת שלום מאחיהם היושבים בציון.

פירנצה שוחררה באוגוסט 1944, ומחוז טוסקנה כולו בשבועות שלאחר מכן. כברומא, כך גם בפירנצה, נפתח לאחר השחרור ביוזמת החיילים מארץ ישראל בית ספר יסודי יהודי. אחד החיילים, אריה אבישר

שמו, שימש כמנהלו במשך למעלה משנה בכישרון ובהצלחה. כמו כן נפתח בפירנצה, לקראת סוף שנת 1944, "בית החלוצ", גם הוא ביוזמתו ובהדרכתו של חייל מארץ ישראל, אליהו לוביסקי, חבר קיבוץ בית אלפא, שניחן במסירות וברוח חלוצית סוחפת.

במאי 1945 הסתיימה המלחמה. ראשוני השורדים ממחנות ההשמדה וממקומות המסתור החלו לחזור ורק עתה ניצבו לראשונה בפני משמעותם הנוראה של המאורעות. בעשרים ואחד חודשי הכיבוש הגרמני נלקחו מחצי האי האיטלקי 6746 יהודים למחנות השמדה, מהם שבו אל ביתם 380 איש. 291 יהודים נטבחו באיטליה עצמה בידי הגרמנים. בתום המלחמה מנתה הקהילה היהודית באיטליה כ-26,000 נפש בלבד.

במסגרת פעילותם הציונית-חינוכית של החיילים הארצישראלים, הפליגה ביום 22 במארס 1945 מנמל טאראנטו קבוצה של 900 עולים מאיטליה המשוחררת. הם הגיעו אל חופי הארץ כעבור ימים אחדים ואת "חג החירות" הראשון על אדמת המולדת חגגו כאסירים במחנה הסגר ליד עתלית.

גל של פליטים מארצות מרכז אירופה החל לנוע ושום כוח לא יכול היה עוד לעוצרו. קצתם זרמו לעבר חצי האי האיטלקי ובתחילה חצו את גבולותיו במשאיות של היחידות הארצישראליות. בחלוף הימים, לאחר שרוב החיילים הארצישראלים שוחררו מן השירות הצבאי או הועברו לארצות אחרות, נכנסו הפליטים ברגל בשיירות ארוכות דרך מעברי האלפים המושלגים.

בשלוש השנים שחלפו מסוף מלחמת העולם השנייה ועד להקמת מדינת ישראל, התרכזה הפעילות הציונית באיטליה במצבם ובגורלם של רבבות הפליטים משארית הפליטה שעברו דרך חצי האי בדרכם לארץ ישראל. אמנם התכנון והביצוע היו נתונים בידי שליחי ארגון ההגנה מארץ ישראל, אך גם הקבוצה הקטנה של ציוני איטליה השתתפה כמיטב יכולתה, הן בתחום הושטת סיוע לפליטים, והן בקיום מגעים עם גורמים בעלי השפעה בממשל האיטלקי, כדי שהללו לא יערימו מכשולים בפני מפעל הבריחה וההעפלה.

